

(D)ozvuky fungovania bibličtiny na Slovensku

MIRA NÁBĚLKOVÁ

(Bratislava)

Aj na tri krále bolo tých disco-babiek v kostole len trinásť... A babky neprestávajú mekotať: **Ďeň uchází (s máčkou výslovnosťou bibličtiny, kralickej češtiny), můj Jezu, ty buď s námi, ňeb svetlo tvé...** Pieseň s krídlami, prostá a čistá ako slza-sol' zeme, preteká štrbinami stáročí...

(Ivan Kadlečík)

Úryvok z textu Ivana Kadlečíka odkazuje k viacerým stránkam špecifického javu v slovensko-českých či česko-slovenských historicko-jazykovo-kultúrnych vzťahoch k jednej z línií vo viacdimezióálnom fungovaní češtiny na Slovensku v rozličných časových a kultúrnych vrstvách či priestoroch. Ide o jav v dnešnom živote povedzme marginálny, no nepochybne pozoruhodný aj z toho hľadiska, že práve v tomto čase pri ňom môžeme byť svedkami doznievania niečoho podstatne mohutnejšieho, monumentálnejšieho (medzijazykového, medzikultúrneho), čo zohralo v slovenskom prostredí významnú úlohu. Český fragment v citovanom úryvku, pravda, v špecifickom slovenskom rúchu – *Ďeň uchází, můj Jezu, ty buď s námi, ňeb svetlo tvé...* – neodkazuje mimo slovenského jazykového územia, ale doň, k bibličtine, biblickej češtine, ktorá po celé stáročia v slovenskom evanjelickom prostredí (na rozdiel od katolíckeho s inými vývinovými cestami a výraznejším odpútavaním sa od češtiny) fungovala v pozícii bohoslužobného jazyka, pričom táto špecifická tradícia v istej, postupne sa zmenšujúcej podobe pretrvávala až donedávna. V biblickej češtine sa pri evanjelických obradoch citovali biblické texty, prevažne v nej sa spievali duchovné piesne. Až v priebehu 20. storočia, skoro až v jeho druhej polovici, boli v evanjelickom prostredí do spisovnej slovenčiny

preložené a do cirkevného života vovedené základné náboženské diela (1942 preklad *Novej zmluvy*, 1945 *Chrámová agenda*, 1978/1979 vydanie *Slovenskej Biblie*, 1984 *Slovenský evanjelický funebrál*, 1972 *Pohrebná agenda*; D. Ondrejovič 1993), pričom ako posledné boli preložené duchovné piesne – *Slovenský evanjelický spevník* vyšiel v r. 1992/1993. 20. storočie tak možno vidieť ako čas postupného ústupu bibličtiny z evanjelického náboženského života, v širšom chápaní či videní z kultúrneho života, aj z charakteristiky jazykovej situácie na Slovensku. Zhodou okolností vydanie *Slovenského evanjelického spevníka* (pripravované dlhodobo a v rámci prirodzeného vývinu) padlo do času zániku spoločného česko-slovenského štátu – a možno ho tak ako jednu zo zložiek priradiť k plošnému ústupu, zániku oficiálneho fungovania češtiny v slovenskom prostredí (o tom napr. Nábělková 1999, 2000). Ak možno v súčasnosti v slovenskej lingvistike pozorovať istú polemicky podfarbenú diskusiu o význame a dosahu používania češtiny na Slovensku vo vzťahu k jazykovému vedomiu nositeľov slovenského jazyka (porov. napr. príspevky J. Dolníka a J. Doruľu v zborníku *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*, 2000), predstavuje evanjelická kultúrna línia jedno z (v danom smere) relevantných prostredí.

Vo sfére oficiálneho použitia v evanjelickom cirkevnom živote dnes teda biblickú češtinu oficiálne nahradila slovenčina, ako reálny fakt zrejme treba brať, že nové generácie v evanjelickom prostredí už s textami v bibličtine neporastú, no texty či fragmenty textov, biblické citáty, duchovné piesne predsa ešte ostávajú v tejto jazykovej podobe viac či menej pevne uložené v pamäti tých, ktorí s nimi rástli a žili. Bolo by iste zaujímavé sledovať, kde a ako povedzme pieseň v bibličtine ešte žije, do akej miery naozaj plošne ustúpila, a či niekde napriek oficiálnemu smerovaniu z úst staršej generácie ešte zaznieva doma alebo aj pri cirkevných obradoch, v tomto príspevku však ide o iné. Slovo *ozvuky* (*echá*) v názve príspevku reprezentuje skutočnosť, že sa s textovými fragmentmi v bibličtine ako reflexmi tohto svojrázneho javu aj v dnešných dňoch sporadicky môžeme stretnúť v rozličných komunikačných sférach, v umeleckej literatúre, v textoch memoárového charakteru či v publicistike – že sa síce nie veľmi frekventovane, no predsa, v súčasných textoch, dodávajúc im osobitý estetický aj kultúrno-historický rozmer, z času na čas vynoria úryvky citované v tej jazykovej podobe, v akej sa do individuálnej pamäti autora uložili v čase, keď ešte bibličtina na Slovensku vo svojej špecifickej sfére aktívne žila.

Bibličtina v plynutí času

Bibličtina v slovenskom prostredí predstavuje svojráznu vývinovú líniu, podmnožinu celkového fungovania češtiny na Slovensku, ktorú charakterizuje viacero osobitostí. Vo vymedzení bibličtiny pritom v slovenskej lingvistike ani v historickej literatúre nepanuje absolútna zhoda, no či sa už pojem bibličtina synonymizuje s pojmom kralická čeština, čím zahŕňa obdobie používania češtiny v evanjelickom náboženskom prostredí až od konca 16. storočia, od vydania *Kralickej biblie* 1579-1593 (tak napr. E. Pauliny 1983, v nadväznosti na šafárikovské chápanie), či sa chápe širšie ako pojem pokrývajúci adaptovanú češtinu používanú slovenskými evanjelikmi pri bohoslužobných obradoch v celom období od udomácnenia sa luterskej reformácie na Slovensku (tak napr. Doruľa 1993, 1997 a i.), možno tak či tak za jazykovo (na báze obsahovej autority) autoritatívne a v každodennej bohoslužobnej praxi rozšírené diela oporné pre fungovanie bibličtiny na Slovensku v jej ďalšom fungovaní až po naše dni (a vynárajúce sa aj v rozličných súčasných textoch) považovať *Kralickú bibliu* (významné bolo jej hallské vydanie slovenskými evanjelikmi z r. 1722), z ostatných diel najmä zbierku duchovných piesní *Cithara Sanctorum* vydanú v roku 1636 Jurajom Tranovským (v českej jazykovej podobe Jiříkom Třanovským) a nazývanú podľa neho *Tranoscius*. Práve *Tranoscius*, ktorý vyšiel v priebehu stáročí vo viac ako 150, postupne modifikovaných vydaniach, predstavuje špecifický fenomén, súčasť slovenskej protestantskej každodennosti (význam *Tranoscia* vo viacerých článkoch vyzdvihlo napr. jedno z najnovších čísel evanjelického časopisu *Cirkevné listy*, 2001; z autorov starších prác venovaných významu *Tranoscia* v kultúrnom a vôbec národnom živote Slovákov na domácom území aj v enklávach za jeho hranicami možno spomenúť napr. J. Ďuroviča 1936, 1939, 1969). Kancionál zohral významnú úlohu v slovenskom a českom evanjelickom, širšie vôbec kultúrnom živote, aj poľské sliezske prostredie má k nemu svoje filiácie, tu nám však ide práve o slovensko-české súvislosti.

V súvislosti s našou témou sa vynára otázka, či sa pod pojem bibličtina ukladajú písané texty súvisiace s bohoslužobnou sférou v evanjelickom prostredí, predstavujúce viac či menej „normalizovaný kultúrny variant češtiny“, či aj ich zvuková realizácia charakterizovaná v podstatne väčšej miere slovakizačnými tendenciami, ako to napokon dokladá aj úvodný citát z I. Kadlečíka, a či napokon za bibličtinu považovať aj tie texty z evanjelického prostredia, kde sa rozličné slovakizačné tendencie prejavujú aj na písme (k rozličným pohľadom na písanú hovorenú podobu bibličtiny s rozdielnou mierou slovakizácie v lingvistickej reflexii porov.

napr. Doruľa 1993). Celkovo sa sféra fungovania bibličtiny v živej komunikačnej praxi ako aj jej vnímania a hodnotenia nielen v starších vývinových obdobiach, no najmä v čase siahajúcom až po naše dni ukazuje ako stále neuzavretá problematika (v širších súvislostiach porov. napr. L. Ďurovič 1993: 99). „Ozvuky”, s ktorými sa možno v súčasnosti stretnúť a ktoré sú predmetom našej pozornosti, naznačujú, že ako bibličtina, biblická čeština sa bežne nevnímajú len jazyk, resp. texty realizované v jazyku zodpovedajúcom „klasickej kralickej norme” počíta sa s reálne sa prejavujúcimi prvkami slovakizácie v písanej aj ústnej podobe.

Ústna realizácia textov v bibličtine bola (porov. napr. J. Ďurovič 1948: 14, Doruľa 1977: 43, 1993: 60) a tam, kde sa s ňou môžeme ešte stretnúť, aj je v porovnaní s písaným textom iná. Ak sa aj na písme v textoch dodržiavajúcich kralickú či vôbec českú normu zachovávalo, vo výslovnosti sa nerealizovali napr. ř, ě, v istej miere prehlásky, *-au/-ou* sa vyslovovalo ako *-ú*, pričom v ostatných hláskoslovných charakteristikách (tvrdá verzus mäkká výslovnosť skupín *de, te, ne, le*, zachovávanie dĺžok vokálov v pozíciách rytmického krátenia, znelostná asimilácia a i.) možno zohľadňovať aj územné nárečové pozadie tej ktorej slovenskej lokality. V tomto smere ako od českej zvukovej realizácie výrazne odlišné vystupuje aj Kadlečíkom spomínané stredoslovenské územie so širšie uplatňovanou mäkkou výslovnosťou skupín *de, te, ne, le* a rytmickým krátením. Biblická čeština v evanjelických textoch živých v slovenskom prostredí aj v dvadsiatom storočí sa teda od súčasnej češtiny odlišovala (resp. mohla odlišovať) charakteristikami archaického jazykového textu s istou viac-menej nepravidelnou slovakizáciou v písanom texte (slovakizmy na rozličných rovinách možno v určitej miere sledovať aj v konkrétnych rozdielnych vydaniach *Tranoscia*; Bartko, 1999) a špecifickými zvukovými slovakizujúcimi charakteristikami v hovorenej či spievanej podobe.

Okrem odbornej sféry doklady o význame duchovnej piesne predstavovanej *Tranosciom* a o vzťahu k nemu ako k symbolu continuity živej viery v jej špecifickom národnom rozmere aj literárnemu sprievodcovi každodennosťou možno nájsť v umeleckej literatúre 19. aj 20. storočia, tematizovaný je u Hviezdoslava, Vajanského, u Rázusa, Kraska, Haľamovej (J. Ďurovič 1936). Pravda, citáty náboženských textov v bibličtine sa v próze i poézii neobmedzujú len na *Tranoscius*. V podstate by pri nich išlo o prejavy analogické tomu, čo sleduje tento článok, s tým rozdielom, že jednak zachytávali v citátovej forme v rámci slovenských textov fragmenty v bibličtine v čase, keď bola ešte v istej komunikačnej sfére fungujúcim útvarom, jednak ako súčasť umeleckých textov vstupovali do iného dobového umeleckého kánonu a plnili v ňom aj iné funkcie. K textom takého času, k prvej polovici 20. storočia, odkazujú aj súčasné

literárnovedné práce zaoberajúce sa povedzme poéziou evanjelických básnikov, napr. (citáty v bibličtine s relevantným okolím tu aj ďalej zdôraznené M.N.): *U Lukáča nachádzame motív zmrzačenej lipy – symbolu Slovanstva. V závere sa Lukáč zmieruje a z „vlčej“ doby nachádza východisko v nasledovaní Evanjelia („Bud', Pane, vůle tvá!")* (Bátorová 1990: 33). Pri hodnotení žalmov Ivana Kraska J. Zambor zase upozorňuje na *citát z Transciscia „Pane dnů a pane noci našich“* v úvode básne *Záznam z 8. Novembra 1921 (Pamiatke Hviezdoslavovej)* (Zambor 2001: 323).

Vo vývine slovenskej duchovnej piesne je zaujímavé, že historicky najvýznamnejšie spevníky, evanjelická *Cithara Sanctorum* a katolícke *Cantus Catholici* fungovali v istom vzájomnom prepojení, t. j. aj preberali v po sebe nasledujúcich vydaniach jeden z druhého niektoré piesne (porov. J. Ďurovič 1969: 55–66), pričom sa ako zaujímavé javí porovnanie ich jazykových charakteristík v jednom i druhom prostredí.

Skôr, ako sa budeme venovať súčasným textovým fragmentom citovaným v bibličtine, možno ešte vo všeobecnejšej poznámke povedať, že fungovanie češtiny v náboženskej (evanjelickej, v istom rozsahu aj katolíckej) sfére v slovenskom prostredí bolo jedným z kanálov prísunu štýlovo zafarbených lexikálnych prevzatí fungujúcich okrajovo s viac či menej pevným postavením a neneutrálnym zafarbením v slovnej zásobe aj súčasnej slovenčiny. S náboženskými textami viac ako s inými sú zviazané napr. slová ako *bázeň, stesk, žizeň, vzdajší, tesklivý, vyslyšať, uslyšať, spechať* a pod. Časť z nich s kvalifikátormi vymedzujúcimi ich funkčné uplatnenie (knižné, archaické či zastarávajúce) obsahuje aj najnovšie lexikografické spracovanie slovenčiny (*Krátky slovník slovenského jazyka* 1997). Ako príklad na metajazykové uchopenie a zakomponovanie rozdielnej komunikačnej platnosti, v konečnom dôsledku štylistického rozdielu medzi slovami *vypočuť* a *vyslyšať* možno uviesť úryvok z výrazne postmoderne koncipovaného textu Pavla Vilikovského *Večne je zelený* (1989): *Plukovník, zvolal som, vypočujte nešťastnú bytosť! Vyslyšať je krajšie, ale vyslyšanie som vyhradil iba pre styk s bohom... Plukovník, zneli moje slová, poznamenané hlbokým pohmutím, vyslyšte... chcem povedať, vypočujte nešťastníka.* Pri lexikografickom hodnotení konkrétne tohto slova je ako odraz prebiehajúcich spoločenských procesov zaujímavé, že *Slovník slovenského jazyka* zachytáva slovo *vyslyšať* ako zastarané, *Krátky slovník slovenského jazyka* v prvom vydaní z r. 1989 ako knižné zastarané, no v treťom vydaní z r. 1997 mu priraduje z časového aspektu o trochu menej “periferizujúci” kvalifikátor – hodnotí ho ako knižné *zastarávajúce* s dodanou poznámkou o využití najmä v

náboženských replikách (o prítomnosti tohto typu bohemizmov aj v súčasnej katolíckej duchovnej piesni porov. Mlacek 1998).

Ozvuky – dozvuky

Kde teda možno v súčasnosti stretnúť texty či textové fragmenty v bibličtine: je zrejmé, že tam, kde sa o nich priamo hovorí (prirodzene sa uvádzajú takéto úryvky napr. v článkoch venovaných jubileu *Tranoscia*; „Cirkevné listy”, 2001), viac-menej ojedinele v náboženských textoch, v literárnovedných, jazykovedných, historických textoch, v dokumentárnej próze, v publicistike, v umeleckej literatúre. Ich významotvorné zapojenie a štylistický efekt sa podľa typu textu, ale aj od textu k textu diferencujú.

Špecifické postavenie zaujímajú isté “retro texty”, mám na mysli reedície či aj prvé vydania textov pochádzajúcich z času, keď ešte bola prax uplatnenia náboženských textov, resp. citátových fragmentov v bibličtine v slovenskom evanjelickej prostredí živá. Časopis *Tvorba T* napr. uverejnil v č. 9/1999 kázeň Júliusa Barča Ivana z r. 1937 – môžeme v nej sledovať spôsob zapojenia českých fragmentov do slovenského kázňového textu. Citát sa prvý raz uvádza s explicitným odkazom na pastiersky list, z ktorého sa preberá (...*ja ti dnes musím privolať, ako celej cirkvi našej na Slovensku privolávajú dnes pastierskym listom dôstojní páni biskupi: Drž se toho, co máš, aby žádný nevezal koruny tvé*), aby sa potom v tejto jazykovej podobe ako výstavbový prvok vynáral na viacerých miestach slovenského textu, posledný raz sa objaví v závere kázne už v slovenskej či skôr poslovenčenej podobe:

Drž se toho, co máš, aby žádný nevezal koruny tvé. A čo máš? Vieš, čo máš. (...)

Ale dnešný deň (...) má z tvojho srdca vyvolať otázku tichú: pane, ak mám byť tvojím služobníkom, akým mám byť, keď príde posledná hodina a Ty sám, **aby žádný nevezal koruny mé?**

Protož i vy buďte hotovi: nebo v tu hodinu v kterouž se nenadejete, Syn člověka přijde. A ten si žiada dobrých služobníkov tu na zemi. To si žiadal od svojich učeníkov. Služobníkov, ktorí vedia bdieť. (...)

(...) I my žijeme z tej viery. A tú si aj prosíme v tomto čase od Boha, žehnajúc pamiatke mučeníkov, sľubujúc, že v tej viere zotrváme. **Áno, držať sa toho budeme, čo je naše, čo máme, aby žiadny nevezal korunu našu.** Amen.

Celkom stručne možno upozorniť ešte na výraznú graficky zachytenú slovakizáciu v ďalšom českom fragmente v texte, v časti *Protož i vy buďte hotovi: nebo v tu hodinu v kterouž se nenadejete, Syn člověka přijde* (skupiny *de, ve: nenadejete, člověka bez jotácie, absencia ř v tvare přijde*; vo výslovnosti možno predpokladať ešte ďalšie odchýlky od českej podoby, napr. pri slove *nenadejete* podobu *ňenadejete* a i.) V súčasnom kázňovom texte by citáty z biblie boli v slovenčine. Medzi súčasné ozvuky bibličtiny možno Barčov text radiť preto, že bol nedávno publikovaný a tým vlastne ako keby znova fragmenty v danej jazykovej podobe v koexistencii so slovenským textovým okolím uvádzal do obehu.

Kým v textoch takéhoto typu sa na použitie bibličtiny vzhľadom na jeho prirodzenosť žiadnym spôsobom neobracala pozornosť, v iných prípadoch je použitie jazyka, jeho špecifickej podoby vzhľadom na komunikačné prostredie, v ktorom sa vynára, autormi tematizované, resp. komentované metajazykovou poznámkou. Autori textov z pomenovaní používaných aj v teoretickej reflexii najčastejšie siahajú po označeniach *kralická čeština, bibličtina*, no možno stretnúť aj iné.

Ako príklad dokumentárnej prózy, v ktorej sa v hojnej miere uvádzajú dobové fragmenty v bibličtine, v ktorej sa hovorí o význame *Kralickej biblie*, duchovnej piesne a *Tranoscia* pre zachovanie jazyka a národného povedomia mimo slovenského územia, možno uviesť knihu Jána Turisa *Kronika bez konca* (1992), zameranú na osudy obyvateľov Nového Klenovca, ktorí sa začiatkom 19. storočia vysťahovali z Klenovca na Podkarpatskú Rus. Medzi podstatnými vecami niesli si so sebou svoju vieru a bibličtinu ako jej "vehikulum". V knihe sa nám bibličtina prihovára z nápisov na predmetoch: *Na nosnej hrade v dome, kde som sa narodil, sme od detstva čítali v dreve vyrezávaný nápis biblickým švabachom: Dům tento s pomocí Boží zbudoval Georg Turis L.P. 1830 Marta 30* (c.d.: 23); *Väčší zvon váží 207 kg a nesie nápis: Hrad prepevný jest Pán Bůh náš, menší zvon váží 105 kg a má nápis: Svatý, svatý, svatý jest Hospodin zástupů...* (s. 77); z cirkevnej agendy: *"Církev movitý majetok nemá, jedine jeden menší pozemek a dve lučky, které se každoročně za chatrný nájem do árendy dávají."* (...) *Aj z tohto záznamu jednoznačne vidieť, ako po slovensky znela bibličtina pána farára Petrenku, ale to je na nej to sympatické...* (s. 65) a pod. Kniha prináša záznamy rozličných podôb bibličtiny (explicitne ako bibličtina hodnotenej v rozličnej miere slovakizovanej češtiny) súčasťou života slovenských evanjelikov nesenej a zachováanej si aj po odchode zo Slovenska.

Ďalší (iný) z ozvukov predstavuje odkaz na božie prikázanie v publicistickom texte z pera známeho slovenského herca, humoristu, publicistu Milana Lasicu v

komentárovom stĺpčeku v časopise „Domino Fórum” (2001), kde rozjímajúc o rozličných stránkach ekonomickej reformy a názorov na ňu autor hovorí:

...A čo s tým štát má urobiť? Pokračujem v úvahe. Má to rozdeliť medzi nás, odpovedajú nemajetní. A podľa akého kľúča, pýtam sa nakoniec. Spravodlivo, ozve sa po krátkom zaváhaní. A už je to tu, myslím si. Už počujem to heslo z našej dramatizácie Gogoľových Mŕtvych duší: „Všetko bude patriť všetkým a nikomu nebude patriť nič!” A v duchu myslím na to, ako sa v minulom storočí, storočí revolučných zmien, zaobchádzalo s jedným z Božích prikázaní, na ktorých stojí nenávidený kapitalistický systém – **budem citovať v kralickej češtine, ako si to pamätám z luteránskeho deťstva – „Nepožádáš manželky bližného svého... ani ničeho, čož jeho jest”.**

Špecifické označenie bibličtiny vo vyjadrení „pomyslieť si po luteránsky” použil spisovateľ a esejista Vladimír Mináč v spomienkovom texte (Holka 1999: 11):

Už som skutočne prežil všeličo a poznám svoju vlasť, teda Slovensko a Slovákov, dosť dobre. Nielen z toho, čo som skúsil, ale aj z toho, čo som spoznal skrz štúdium alebo čítanie. Takže viem si približne predstaviť, čo je to a ako je to so slovenským národom, a nemyslím si, že je s ním bohvieako dobre. A práve preto, že ten balvan stále narastá, nemôžem ani v pokročilom veku striasť zodpovednosť, hoci mám také chvíle, **keď si pomyslím po luteránsky – „božemôj, propusť mňa, propusť služebníka svého”.** V tomto úryvku je zaujímavá aj slovenská podoba božemôj ako súčasť citátovej českej časti textu.

Ak v doterajších úryvkoch (až na M. Lasicu) bolo formálne aj významové zapojenie textového fragmentu v bibličtine do širšieho celku v podstate jednoduché, vzhľadom na to, že šlo o nie veľmi komplikovane komponované komunikáty, trochu inú situáciu stretávame u Ivana Kadlečíka, v jeho otvorene autobiografických, žánrovo synkretických dielach konca osemdesiatych a deväťdesiatych rokov s bohatými, viacsmernými intertextuálnymi vzťahmi a vôbec vysledovateľnými viacerými atribútmi postmoderného textu (o nich napr. Hoffmannová 1993, Homoláč 1996, Žilka 1999 a i.). V celku jeho viacrovinne štruktúrovaného textu výrazne vystupuje línia hlásenia sa k evanjelickej, protestantskej slovenskej kultúrnej tradícii, ktorá splyva s jeho rodovou líniou, pričom v textoch možno sledovať istú fascináciu práve rodovou príbuznosťou osudov. Kadlečíkova osobná disidentská skúsenosť mu na jednej strane korešponduje s osudmi protestantských predkov, na druhej strane práve v historicky potvrdennej skúsenosti a možnosti vytrvať vidí jeden zo zdrojov vlastnej osobnej sily. V rámci takto načrtnutého obrazu nachádzajú svoje miesto aj Tranovského (či „transciová” – z iných kancionálov prevzatá)

duchovná pieseň, aj biblické citácie v bibličtine. Úryvok, spomínaný v úvode, pokračuje slovami o praprapredkovi...

Len jedno jediné určite viem: Raz večer (nepamätám sa už, kde to bolo a či bol štvrtok), keď sa horúce Slnko skláňalo k horám (alebo podľa Galileiho a Koperníka hory stúpali k Slnku, až ho zakryli), šero hustlo ako med alebo ako úzkosť, vtáci zmlčievali a posledné unavené včely v prapredkovej záhrade ťažko dopadali na doštičku slameného úľa, na letáč, teda v ten večer zanôtil pradedo tým zabudnutým a nejestvujúcim hlasom **Deň uchází, můj Jezu** (Tranovského kancionál č. 741). A ja sa mám odrazu dnes akým právom?, z akejsi modernej, vedecko-technickej poverčivosti zbaviť tejto azda jedinej vlastnej identifikácie, svojej aj budúcej totožnosti! Zahodiť štafetovú pochodeň? (RM: 35-36).

Fragmenty biblického textu a duchovnej piesne v bibličtine u Kadlečíka nachádzame na mnohých miestach, s rozličným umiestnením a celkovým vyznením, frekventovane ide o súčasť spomienkového textu, inokedy predstavujú isté literárne pozadie, postojové a hodnotové “zázemie”, ponúkajúce sa pri nazeraní na súčasné deje:

...narodila sa mi dcéra s menom mojej prababičky, Zuzana-Zrzana ryšavá ako plamienok, ako večné svetlo, úplne nová a maličká, triapolkilová, miniatúrna niečia prababička, a ja som sa stal obklopený symetricky pevnejším valom generácií a štyroch detí, pripomínajúc si nevdojak **Lutherov chorál Hrad přepevný... v krásnom znení básnika Juraja Tranovského, ktorý sem však vsunul verš: Přejde-li na zmatek čest, hrdlo, statek...** je to vraj odvaha, počúvam, splodíť do tohto sveta štyri deti, hoci pri veciach pôvodných a prostých by sa o odvahe nemalo hovoriť. Starý otec Ján sa narodil po revolučných rokoch 1848-49... A tak ďalej ďalej dopredu i nazad. A predsa sme tu, aj tí, čo zomreli: prevzali sme povinnosť žiť i za nich. Kde sú však tamti? **Necht' sobě mají, nic tím nezískají** pokračuje **Tranovský**, ktorý zasa pridobere poznal spisovateľovu biedu v období rozvíjajúceho sa feudalizmu. A tak budeme čochvíľa krstiť. (RM: 24-25)

Vo fragmente s citáciou piesne **Aj, nyní se den nachýlil a slunce zapadá** sa zasa milo odráža reálny fakt náročnosti textov v bibličtine pre slovenského detského prijímateľa, čo pravda pri náboženskom texte často nemusí byť podmienené len jazykom, no v citovanom úryvku iste aj áno:

...ideme teda do školy, kde sme kedysi ráno spievali **Aj, již vychází slunéčko**, potom na konci vyučovania **Ajnyní sedel na chýli**. Ajnyní je azda meno nejakého anjela ale čo je to tá chýla? Teraz už viem, keď sa môj čas ako deň nachýlil, čo je piesnivá pravda tiesne, či tiesnivá pravda piesne: **Aj, nyní sa den nachýlil a slunce zapadá...** A vzduch sa stmieva, temnie, do čierna sa farbí... (RM: 75)

Ďalšia ukážka z *Rapsódií a miniatúr* je príkladom viacrozmerného, takpovediac menej pietneho, profanizujúceho, no aj tak veľmi ľudsky a harmonizujúco vyznievajúceho aluzívneho narábania s duchovnou piesňou:

Okolo sviatkov veľkonočných má taký kantor plné prsty, ba plné hrdlo práce je to hudobné dielo, opera. Kde je opera, musí byť aj ofera... doma sa papier a kov zráta a zistí sa, že nie ofera, ale ofereta, čo sa rýmuje so slovom opereta, čo je tuším talianske deminutívum. Nuž čo. **Nezoufej, stádečko malé, spieva nábožná pieseň. ...** Čo už len teraz za to kúpiť? Veď všetko sa zostará a pominie, čo je konzumné a netvorivé, neproduktívne a drahé. (Napiš aspoň o tom takúto kvintesenciu ani za tú ti nikto nič nedá, chvalabohu.) A tak si **kúpili barance, stádečko malé**, jahničku s tmavým ňufákom a jasnou hviezdou na čele a barančeka bieleho. Ako ich nazvať? Meno, čo navrhol predávajúci, pripitý bača báči, sa vidí príliš ľudské pre predsa len zviera; meno po nejakom významnom politikovi neprichádza na um a bolo by predsa príliš neľudské pre predsa len zviera. **Krstím ťa teda menom Origo a teba zase Alfa, stádečko malé...** (RM: 43)

Kadlečíkov prístup a spôsob využitia danej piesne vynikne povedzme v porovnaní s citátom zo spomínanej knihy J. Turisa, kde sa uvádza dobový úryvok dokumentujúci viacmenej prvoplánový a vsutku pietny vzťah k nej: *Pri vyzváňaní zvonov došiel sprievod ku slávobránam, kde čakali cirkevníci spievajúci hymnu Gustáva Adolfa "Nezoufej stádečko malé". Všetko malo slzy v očiach* (Turis 1992: 79). K Turisovej knihe možno viesť aj inú paralelu – nápis na zvone v bibličtine sa objavuje aj u Kadlečíka v *Epištolách*, konkrétne v citáte z listu Hany Ponickéj:

A ja som si spomenula na jednu veľmi peknú historku o zvone v matkocirkvi ľuborečskej, ktorý mal nápis zdnuky: **z pece ohně byl jsem v ohni, hlas můj srdce lidské pohni** mám o tom zápis, ako som našla tú historku v ľuborečskej Historii domus na fare v roku 1956 tuším zapísal ju bol sám kazateľ ľuborečský Maróthy Daniel, otec Šoltéskin...". (E: 14)

Uvedenými príkladmi sa bibličtina u Kadlečíka zd'aleka nevyčerpáva.

Nepochybne zaujímavé sú v Kadlečíkových textoch stretnutia "rozličných češtín", napr. také textové umiestnenie fragmentu v bibličtine, kde v rámci neveľkého textového úseku, v po sebe nasledujúcich odsekoch Kadlečík uvádza citát z Tranoscia a (obsahovo súvzťažný) citát z listu v súčasnej češtine od Ludvíka Vaculíka, pričom tieto dve češtiny majú aj na písme iste svoje štruktúrne časovo aj priestorovo podmienené charakteristiky, no diferencie medzi nimi, teda vlastne spôsob narábania s jedným aj druhým českým textom v slovenskom okolí vyniknú pri zvukovom prednese – miera ich rozdielnosti môže, no nemusí zanikať v

závislosti od miery zažitia evanjelickej tradície výslovnosti biblickej češtiny na strane recipienta.

Zajtra, ak vytriezviem, zahrám si hodinku-dve improvizácií, kombinácií, variácií manuálov, rytmu, intenzity celého tónového rozsahu na starý protestantský chorál **Liebster Immanuel, Herzog der Frommen: Ej, světe, ačkoli jsem potupený... žádné povětrí mne neodvrátí... i od všech přátelů svých opuštěný /Tranovského kancionál 561/**. Neľahká práca zvaná pieseň.

A vlastnými slzami si budeme krotiť smäd. "Velice je mi tě líto, že jsi tam tak sám. Ale je to moc dobře, že jsi tam tak odlehlý, alespoň nemáš ničí názory a pocity, jenom svoje" . (VH: 86)

Je vôbec zaujímavé, ako súčasný (slovenský aj český) recipient vníma takto na písme bibličtinu, do akého zvukového obrazu sa mu pri čítaní premieta, teda či sa mu z písanej českej podoby vo vnímaní transponuje do tej podoby, v akej sa bibličtina v slovenskom evanjelickej prostredí so spomínanými odchýlkami tradične zvukovo realizovala. Určite veľmi diferencovane podľa miery skúsenosti s hovorovou podobou bibličtiny či podľa informovanosti o nej. V súčasnosti treba predpokladať spomínanú líniu slabnutia až zanikania vedomia o bibličtine predsa však nepochybne je zatiaľ dosť ľudí, ktorým sa pri pohľade na text v bibličtine vynorí jeho zažitá slovakizovaná zvuková podoba, rovnako ako treba počítať s tým, že značná časť reálnych či potenciálnych súčasných čitateľov takýchto textových fragmentov nemá žiadnu propedeutiku, ktorá by signalizovala, že sa k nim má pristupovať iným spôsobom ako k iným textom v češtine. Ak sa teda povedzme v súčasnom texte objaví názov piesne, evanjelickej hymny *Hrad přepevný*, len pre istú časť slovenských čitateľov bude reprezentovať zvukovú podobu *Hrad přepevný*, a pre čím ďalej tým viac slovenských čitateľov a iste tak aj pre prípadného českého recipienta predstavuje a bude predstavovať proste fragment českého textu, bez akýchkoľvek slovakizujúcich špecifik. Na druhej strane ale aj u "nositeľov povedomia" o fungovaní daných textov v slovenskom prostredí pri recepcii zrejme zohráva úlohu rozšírenosť slovenskej výslovnostnej normy konkrétneho textu.

Z tohto hľadiska sa teda vo sfére recepcie aj sám princíp "ozvuku", echa bibličtiny neseného citátni v súčasných písaných textoch do istej miery relativizuje. So zánikom špecifickej funkcie bibličtiny v slovenskom prostredí, ktorá živým fungovaním zabezpečovala aj jej slovakizovanú zvukovú podobu, síce ani kráľický preklad biblie ani Transcius nijak neprestávajú byť jej reprezentantmi v rovine širšie vnímanej recepcie textov ako dôsledok a prejav ústupu tradície však

možno predpokladať zblížovanie písanej a potenciálnej zvukovej realizácie smerom k češtine. Pri týchto riadkoch sa môžem oprieť aj o osobnú skúsenosť či zážitok – vlastne som sama pri čítaní uvádzaných textov z takého “zblíženia” až splyvania písanej podoby a jej zvukovej predstavy vychádzala, idúc až následne cestou postupného uvedomovania si faktu, že ak chcem sledovať autora a jeho (nie len – ale aj estetizačnú) ponuku, treba pri čítaní k daným fragmentom (akokoľvek ich sama v takej podobe zažité nemám) pristupovať vsuktku ako k textom v bibličtine s ich charakteristickou slovenskou zvukovou realizáciou a teda transformovať si ich zvukovú predstavu do nej. Dopĺňajúca otázka je tu potom – do ktorej jej podoby, do ktorej jej “územnej verzie”? “Najslovenskejšej”, mäkkej, stredoslovenskej, najbližšej spisovnej slovenčine? Možno počítať s čitateľmi s rozličným zážmím a prístupom.

Pozoruhodný ozvuk odkazujúci opäť k bibličtine v slovenskom prostredí mimo vlastného slovenského územia sa k nám doniesol v preklade maďarského románu Pála Závadu *Jadvigin vankúšik* do slovenčiny (1997; preklad 1999). Ide o úspešné dielo zo slovenského menšinového prostredia v Maďarsku z prvej polovice 20. storočia. Je zaujímavé aj z jazykového hľadiska, keďže v maďarskom origináli sa špecificky využíva slovenčina, resp. odkazuje sa na ňu, čo zase kládlo vzhľadom na vzťahy medzi časťami textu značné nároky na preklad do slovenčiny (prekladateľka Renáta Deáková dostala zaň aj prekladateľskú cenu Jána Hollého). V našej súvislosti sú zaujímavé partie, kde sa jednak explicitne spomína používanie kralickej češtiny farárom Bacsovszky v prostredí chrámu (*podobenstvo o utrpení a nanebevstúpení spasiteľa nám predložil v ľubozvučných zložených súvetiach kralickej češtiny*, s. 87), jednak sa uvádzajú časti jeho prejavu v bibličtine, resp. v slovakizovanej češtine v mimocirkevnom prostredí. Zaujímavé pritom je, že v origináli sa tieto prvky bibličtiny explicitne nijak nespomínajú, netematizujú, ani sa v daných partiách napísaných v maďarčine špecificky jazykovo nenaznačujú, a teda celé transponovanie častí textu v slovenskom preklade je vecou prekladateľskej koncepcie, ktorá sa ale opiera o reálne fakty vzťahov fungovania slovenčiny a biblickej češtiny v danom prostredí (porov. napr. Žiláková 1993, 1996). Pravda, toto prekladateľské narábanie s textom je vlastne umelecká fikcia, zaujímavá už tým, že sa objavila, že sa týka prostredia fungovania a pôsobenia bibličtiny v prostredí evanjelickej slovenskej menšiny, že prekladateľka mala na základe nadobudnutých poznatkov (a podľa jej slov aj konzultácií z evanjelického kňazského prostredia) predstavu, že by to v tamojšej jazykovej situácii bolo mohlo vyzeráť napr. Takto:

Lenže za aké ciele to synovia naši krev svoju prelievajú? Nečakane zaznelo zvolanie a Bacovszky sa obrátil tvárou k nám, k zhromaždeniu i k programu schôdze. Na otázku neodpovedal, no pokračoval: **”Aby oběť márna nebyla, nikdy nám nesmie z mysle zísť, o čom sa i my presvedčiť musíme, že v našej hrudi srdce slovenské bije”**... (s. 97).

Ak v preklade *Jadviginho vankúšika* o “reálny ozvuk” vlastne nejde, skutočný ozvuk (zvuk ozvuku), t. j. texty v bibličtine aj v zvukovej podobe, dostalo slovenské (nielen) evanjelické spoločenstvo do rúk v podobe kazety a CD *Najkrajšie piesne z Transoscia*, ktoré vydal Transoscius na Slovensku, no naspievané a nahraté boli v ďalšom z prostredí slovenskej menšiny, vo vojvodinskej Kovačici. Na rozdiel od tlačenej verzie transosciových textov je na nej podľa reálneho fungovania v kovačickom prostredí zachytená (“publikovaná”) spievaná, teda zvuková podoba bibličtiny s tou (vzhľadom na migračné a im zodpovedajúce jazykové súvislosti, t. j. charakter nárečia) Kadlečikom spomínanou mäkkou “stredoslovenskou” výslovnosťou.

Na záver: špecifická tradícia fungovania biblickej češtiny na Slovensku (pretekajúca ako tá pieseň “štrbinami stáročí”) s doznením 20. storočia celkom stratila svoju inštitucionálne zakotvenú “pôdu pod nohami” a prenáša sa postupne do minulosti. Predsa však ešte žije v ľuďoch, pričom niektorí z nich vo svojej činnosti rozličného druhu niektoré fragmenty, útržky, ozvuky textov v bibličtine aj v tomto čase posielajú do obehu.

Literatúra

- Bartko L., 1999, *O jazyku spevníka „Cithara sanctorum” z roku 1636 a jeho ďalších vydani v 17. storočí*, „Slovenská reč”, 64, s. 13 – 23.
- Bátorová M., 1990, *Slovenská kultúra a literatúra v rokoch 1940-1942*, „Slovenská literatúra”, 37, 1, s. 27–41.
- Dolník J., 2000, *Tradícia češtiny na Slovensku a jej následky. – Slovensko-české vzťahy a súvislosti*, ed. J. Hvišč, Bratislava: T.R.I. Médium, s. 196–202.
- Doruľa J., 1977, *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*, Bratislava: Veda.
- Doruľa, J., 1993, *Tri kapitoly zo života slovenčiny*, Bratislava: Veda.
- Doruľa J., 1997, *Jazyková situácia na Slovensku v čase vzniku kamaldulského prekladu Biblie. – O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*, ed. J. Doruľa, Bratislava: Slavistický kabinet SAV, s. 10-18.
- Doruľa J., 2000, *Je štúrovská kodifikácia spisovnej slovenčiny odluka? – Slovensko-české vzťahy a súvislosti*, ed. J. Hvišč, Bratislava: T.R.I. Médium, s. 189-195.

- Doruľa J., Krasnovská, E. Žeňuch, P., 1998, *Dve línie v slovenskom jazykohistorickom vývine alebo slovensko-české vzťahy v predpisovnom období. – XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov*, red. J. Doruľa, Bratislava: Slovenský komitét slavistov/Slavistický kabinet SAV, s. 65-92.
- Đurovič J., 1936, *Živá kniha. (Význam Transcia). 1636–1936*, Lipt. sv. Mikuláš, Tranciscus.
- Đurovič J., 1939, *Duchovná poezia slovenská pred Tranovským*, Lipt. sv. Mikuláš, Tranciscus.
- Đurovič J., 1969, *Príspevky k dejinám slovenskej hymnológie 16. a 17. storočia*, Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV.
- Đurovič L., 1990, *Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny pred Bernolákom*, „Slovenská literatúra”, 37, s. 56-66.
- Đurovič L., 1993, *Začiatky spisovnej slovenčiny v XVII. a XVIII. storočí*, „Slovenské pohľady”, 109, s. 88-103.
- Hoffmannová, J., 1992, *K charakteristice postmoderního textu*, „Slovo a slovesnosť”, 53, s. 171-184.
- Homoláč, J., 1996, *Intertextovost a utváření smyslu v textu*, Praha: Univerzita Karlova.
- Krátky slovník slovenského jazyka*, 1989, ed. J. Kačala, M. Pisárčiková. Bratislava: Veda.
- Krátky slovník slovenského jazyka*, 1997, 3. doplnené a prepracované vydanie, ed. J. Kačala, M. Pisárčiková. Bratislava, Veda.
- Mlacek J., 1998, *K stylistike náboženskej komunikačnej sféry a k jazyku súčasnej duchovnej piesne*, „Studia Academica Slovaca” 27, ed. J. Mlacek, Bratislava: Stimul, s. 102–117.
- Nábělková M., 1999, *Slovenčina a čeština dnes. Kontakt či konflikt. – Slovenčina v kontaktoch a konfliktach s inými jazykmi*, „Sociolinguistica Slovaca” 4, ed. S. Ondrejovič, Bratislava: Veda, s. 75-93.
- Nábělková, M., 2000, *Rozdelenie a „vzďaľovanie”. Niekoľko pohľadov. – Česko-slovenská vzájemnosť a nezájemnosť*, ed. I. Pospíšil, M. Zelenka, Brno: Ústav slavistiky FF MU ve spolupráci se Slovanským ústavem AV ČR a Literárněvědnou společností při AV ČR, s. 104-112.
- Ondrejovič D., 1993, *Historický akt (K vydaniu Evanjelického spevníka Slovenskej evanjelickej cirkvi)*, „Slovenské pohľady”, 7, s. 47-49.
- Osuský I., 2001, *Nepresunuj prastarú medzu, ktorú ustálili tvoji otcovia*, „Cirkevné listy. Mesačník slovenských evanjelikov ausburského vyznania”, 114, s. 100-101.
- Pauliny E., 1983, *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*, Bratislava, SPN.
- Predmerská-Zúriková A., 2001, *Hymnologický význam Cithary Sanctorum*, „Cirkevné listy. Mesačník slovenských evanjelikov ausburského vyznania”, 114, s. 109-111.
- Slovník slovenského jazyka*, 1-6, 1959–1968, red. Š. Peciar, Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

- Vráblová T., 2001, *K parafrázovaniu žalmov v piesňovej tvorbe Juraja Tranovského. – Biblické žalmy a sakrálne texty v prekladateľských, literárnych a kultúrnych súvislostiach*, „Zborník Filozofickej fakulty UK. Philologica” LII, ed. O. Kovačičová, Bratislava: Univerzita Komenského, s. 125-135.
- Zambor J., 2001, *Žalm a žalmickosť u Ivana Krasku a v slovenskej poézii 20. storočia. – Biblické žalmy a sakrálne texty v prekladateľských, literárnych a kultúrnych súvislostiach*, „Zborník Filozofickej fakulty UK. Philologica” LII, ed. O. Kovačičová, Bratislava: Univerzita Komenského, s. 321-335.
- Žiláková, M., 1993, *Funkčné vrstvy dolnozemskej slovenčiny. – Varia II*, ed. M. Nábělková, P. Odaloš, Bratislava – Banská Bystrica: JÚLEŠ SAV – PdF UMB, s. 84 - 90.
- Žiláková, M., 1996, *Pomer dolnozemských Slovákov k spisovnej norme. – Sociologické a psychologické aspekty jazykovej komunikácie*, 2, ed. v. Patráš, Banská Bystrica: UMB, s. 119-125.
- Žilka, T., 1999, *Intertextualita v (súčasnej) slovenskej literatúre*, „Studia Academica Slovaca” 28, ed. J. Mlacek. Bratislava, Stimul, s. 261-276.

Texty:

- Barč-Ivan J., 1999, *Pamiatka martýrov, posledná nedľa trojičná 1937*, „Tvorba T”, *Revue pre literatúru, kultúru a duchvný život*, 9, s. 7- 8.
- Holka P. 1999, *V košeli zo žihľavy (biografické rozhovory Petra Holku s Vladimírom Mináčom)*, Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- Kadlečík I., 1991, *Vlastný horoskop*, Bratislava: Slovenský spisovateľ. (VH)
- Kadlečík I., 1992, *Rapsódie a miniatúry*, Brno: Atlantis. (RM)
- Kadlečík I., 1992, *Epištoly*, Bratislava: Archa. (E)
- Kadlečík I., 1995, *Hlavoľamy*, Levice: L.C.A. (H)
- Lasica M., 2001, *Spoza dveri. Dominofórum*, roč. 10, č. 19, 10. - 16. 5. 2001, s. 20.
- Turis J., 1992, *Kronika bez konca*, Bratislava: Záujmové združenie Novoklenovčanov.
- Vilikovský P., 1989, *Večne je zelený...*, Bratislava,: Slovenský spisovateľ.
- Závada P., 1999, *Jadvigin vankúšik*, Bratislava: Kalligram.

Echoes of the “Bible Czech” functioning in Slovakia

The article deals with the „Bible Czech”, a specific form of Czech language on the Slovak territory, used for centuries by Slovak Lutherans mainly in a function of a divine service language, having, especially in the spoken form, some Slovak features. In the first part of the article some terminological and historical data are introduced. The important one among them is that the 20th century can be considered the end of the official position

of the „Bible Czech” in the Lutheran sphere. The last important book, *Slovak Lutheran Hymnal* was translated into literary Slovak and published in 1992-1993. Based on these facts the next and the main part tries to show, how some fragments in „Bible Czech” with their specific value and stylistic functions are incorporated into contemporary Slovak texts of various kinds.